

„Fără a-ţi părăsi camera se poate cunoaşte universul.” Spunea învăţatul Lao-Tze. Romanul lui Camil Petrescu e un bun instrument, la îndemâna oricui, pentru a cunoaşte lumea într-o multitudine de ipostaze: iubirea şi mai târziu depărtarea sufletească ireversibilă dintre doi oameni, abilitatea de necrezut a unui personaj de a prospera în afaceri fără să ştie să citească şi să scrie, adevărata faţă a războiului, cu nenorocirile şi suferinţele pe care le provoacă tuturor, jocurile murdare, de multe ori de un servilism revoltător ale unor personaje intrate în politică. „Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război” e ca un diamant: are mai multe feţe foarte bine şlefuite. Şi se mai aseamănă cu piatra preţioasă amintită şi prin perenitate. Duritatea diamantului îi asigură o existenţă neînchipuit de lungă. Romanul lui Camil Petrescu are aceeaşi existenţă permanentă prin valoarea sa. Antoine de Saint-Exupéry spunea:

„Orice creaţie, pentru a se desăvârşi, trebuie mai întâi să fie afundată în timpul prin care va deveni.”

Romanul lui Camil Petrescu a apărut în 1930. Despre relaţia dintre Gheorghidiu şi soţia acestuia, George Călinescu spunea:

„Nevasta lui Gheorghidiu este nefilozoafă, geloasă, înşelătoare, lacomă, seacă şi rea. Atunci pentru ce o iubeşte Gheorghidiu?”

Întrebare fără un răspuns cert. Se poate pune şi altfel problema: din ce moment n-o mai iubeşte? Sau care-i momentul când eroul romanului îşi dă seama că între el şi soţia sa nu sunt prea multe afinităţi? Romanul poate fi dezbătut şi analizat pe multe feţe. Mă limitez la sublinierea câtorva pasaje referitoare la război şi la accentuarea unor fragmente de text pe care le consider elocvente pentru capacitatea scriitorului de a ne lăsa o operă nemuritoare.

Poate despre iubire se poate scrie fără să iubeşti sau să fi iubit vreodată. Despre război o pot face mai puţini. Faptul că scriitorul a fost combatant activ în timpul primului război mondial l-a ajutat mult pe acesta ca să realizeze, după părerea mea, cea mai importantă parte a capodoperei sale.

Războiul

Se pare că metehnele noastre sunt la fel de vechi ca istoria (tot a noastră). Scriitorul povesteşte despre anii primului război mondial şi politica românească din acei ani.

„În primăvara anului 1916, ca sublocotenent proaspăt, întâia dată concentrat, luasem parte, cu un regiment de infanterie din capitală, la fortificarea Văii Prahovei, între Buşteni şi Predeal. Nişte şănţuleţe ca pentru scurgere de apă, acoperite ici şi colo cu ramuri şi frunziş, întărite cu pământ ca de un lat de mână, erau botezate de noi tranşee şi apărau un front de vreo zece kilometri.”

Aceste tranşee de apărare de care Marele Stat Major era tare mulţumit erau, de fapt,

nişte gropi

„cât cele pe care le fac, jucându-se, copiii în nisip, iar în fund aveau bătut câte un mic ţăruş, ascuţit apoi ca o ţeapă în sus.”

Oricând zona de protecţie făcută de trupele române ar fi putut fi foarte uşor străpunsă. Îmi place cum spune scriitorul:

„Zece porci ţigăneşti, cu boturi puternice, ar fi râmat, într-o jumătate de zi, toate întăriturile de pe Valea Prahovei, cu reţele de sârmă si cu "gropi de lup" cu tot.”

Acum ne lăudăm cu viitoarele autostrăzi, aflate doar în faza desenelor. Atunci, fortificaţiile de pe Valea Prahovei (dacă le putem numi aşa…) erau lăudate de parlamentari, de partidele politice şi de presă. Secretomania era şi atunci la ordinea zilei:

„Ca să nu poată fi văzute din tren aceste realizări misterioase, vagoanele nu circulau decât cu perdelele trase, sau, dacă nu erau perdele, cu geamurile mânjite cu vopsea albă, iar de la Sinaia, pe fiecare culoar, erau santinele cu baioneta la armă.”

Până acum am crezut că doar Rusia sovietică a avut prostul obicei de a interzice călătorilor

din trenuri să privească pe fereastră unele porţiuni de teren considerate secrete. Se pare că şi la noi exista obsesia secretului bine păstrat…Ridicolul situaţiei e evident, dar chiar ştiu pe cineva care a mers cu trenul prin nesfârşita URSS şi la un moment dat cei din compartiment au tras perdelele ca să nu se mai vadă nimic afară…

Bravii luptători care stau cu piepturile dezgolite în faţa duşmanului sunt de găsit doar în filme sau în romane (mai puţin în romanul acesta …).

„Gândul că la ora opt seara deschid focul, că în două ore, care totuşi vor trece, aşa cum au trecut de atâtea ori în viaţa mea, […] mă sfârşeşte ca o febră uscată."

Lucrurile normale (în acest caz o urare, sau un salut pe care-l folosim şi azi), produc urme adânci în sufletul unui tânăr împins în prima linie a frontului, la contactul direct cu inamicul. A trăi (acum) şi a muri (imediat) se conjugă aproape la fel în unele momente dramatice ale existenţei omului:

„În faţa casei, Ioana cu cei doi copilaşi ai ei s-au rânduit ca la intrarea în biserică, iar micuţii îmi strigă cu mânuţele căzute jos, cu glas înlăcrimat:

-Să trăiţi, domnule...

Încremenesc: "Să trăiesc?" Ce sens de început de veac are vorba asta acum...?

Cum o să trăiesc diseară prin focuri de infanterie, prin lupte de baionetă, prin sute de explozii de obuze?"

Sublocotenentul Gheorghidiu ştie că îl aşteaptă un viitor sumbru. Singura dilemă pare a fi, în următoarea jumătate de oră, felul cum va muri:

„Mă gândesc la măcelul care va fi peste 30-40 de minute. Cranii sfărâmate de paturi de armă, trupuri străpunse şi prăbuşite sub picioarele celor care vin din urmă. Ştiu că voi muri, dar mă întreb dacă voi putea îndura fizic rana care-mi va sfâşia trupul. Şi un gând stăruie, plutind peste toate, ca o întrebare: pentru mine anume cum va fi? glonţ... baionetă sau explozie de obuz?"

Am citit mai deunăzi o altă lucrare a altui minunat scriitor (George Topârceanu) despre luptele de la Turtucaia. Luptele sunt amintite şi de Petrescu, chiar dacă o face doar tangenţial:

„Întârziem mereu, căci ştim că se fac pregătiri anume pentru marea luptă. Aflăm de căderea Turtucaiei şi o socotim ca pe o cădere oarecare a Branului, destul de umilitoare, de altfel, pentru ca s-o putem admite.”

Situaţia extrem de precară pe care a avut-o armata română a fost din cauza lipsei de profesionalism a conducătorilor ei:

„Pentru atacul satului şi al dealului din spate, suntem patru batalioane. Fireşte că nu ştim absolut nimic despre ce avem în faţă, căci statul nostru major se informează, pare-se numai de la oamenii noştri de la aprovizionare, când se duc înapoi după ceai şi fasole.”

Camil Petrescu are demnitatea să recunoască: în război, bravului combatant îi este frică…

„Pe câmpia mare şi netedă ca un lac, înaintează spre noi un lanţ de trăgători, căruia în întunericul vag negricios le disting siluetele negre ca păcura. Se apropie ca nişte spirite ale nopţii. Mi-e frică şi mi-e frig.”

Dezorganizarea şi debandada din rândurile armatei ies şi mai bine în evidenţă comparându-le cu eficienţa altor armate:

„…poate că ar fi trebuit totuşi să stau să adun din răniţi... Şi unde să-i duc?... cum să-i transport?... când trupele noastre sunt tocmai la zece kilometri. Şi încă altă obsesie, cu rădăcini şi mai adânci. Sunt dintr-un neam inferior? Ce aş fi făcut dacă aş fi fost la Verdun, sau dacă aş fi pe Somme, în uraganul de obuze unde trag mii de tunuri o dată? E aceasta inferioritate de rasă? Ei nu sunt din carne şi nervi ca noi? Ce suflet au, de pot avea tăria să îndure atâta?”

Camil Petrescu, un uriaş talent al literaturii române

Sunt câteva fragmente în roman care se disting prin dramatism, metafore, care nu lasă loc decât pentru admiraţie pentru scriitorul român. Am ales câteva exemple:

„Dintr-o dată, din noaptea dinaintea noastră, unde e viaţă şi mişcare cu oameni, din care noi nu vedem şi nu ştim nimic, ca o solie dintr-un gol, din bezna unei odăi întunecate, s-aude o răpăială de focuri plesnite de armă.
E singura în tot cuprinsul lumii. E originară ca întâiul om pe Pământ
şi nu o voi uita până la sfârşitul vieţii, niciodată."

„…
în fiecare zi ne ridicăm pe malul râpei şi privim dealul de dincolo, cu mistuitoarea curiozitate cu care un condamnat ar privi pe fereastră cum i se construieşte eşafodul în curtea închisorii."

Tânărul Gheorghidiu începe să se obişnuiască cu dramatismul scenelor de război:

„Trage cineva din noapte în noi şi aud primele gloanţe trecându-mi pe la ureche. Voi şti mai târziu că toate gloanţele, mieunând, trec pe la ureche."

Când gloanţele şuieră pe lângă ei, oamenii uită de eroism:

„Oamenii se aruncă disperaţi în şanţurile şoselei. Vârâ numai capetele sub podeţele din dreptul caselor, lăsând trupurile afară, ca nişte struţi. Rămân în picioare pe şosea ca să le arăt că nu e nimic, cum gustă părinţii din doctorie, ca să încurajeze copiii s-o ia. Dar doctoria e o noutate şi fac o sforţare, căptuşită. […]. Încerc să trag de picioare oamenii, care-s mereu cu capetele vârâte sub podeţe."

„Gloanţele s-au rărit acum şi mai mult,
răpăiala de focuri a devenit scăzută ca o cicăleală
."

Excepţional! Ce s-ar putea spune mai mult? Cu ce drept să spun(em) mai mult?

Când povesteşte despre relaţia cu soţia sa, Gheorghidiu spune:

„Nevastă-mea a vrut să aibă ramuri dintr-un măr înflorit […]. S-au dus amândoi şi ea şi-a umplut braţele cu ramuri […]. Plăcerea lor trecea nepăsătoare peste faptul crud de a sluţi un pom.”

În acelaşi roman, în altă parte:

„Peste vreo câteva zile,
i-am scris neted şi convenabil
, întrebând-o dacă nu preferă să divorţăm fără formalităţi, fără explicaţii multe […].”

„Fără să-şi dea seama de unde vin focurile, căci ar fi încremenit de groază ca o statuie topită, a răsucit calul în loc şi s-a aşternut pământului în fugă.
Ploaia de gloanţe ridică praful şoselei, cum ridică ploile de vară băşici pe râu.
”

„Luna n-a răsărit încă şi socot în noaptea asta totul duşmănos. Privesc bănuitor, fără să văd nimic, întunericul, pădurea toată, nesfârşirea până la capătul lumii. Îmi simt inima ca un mic cheag.
Parcă aş fi coborât cu oamenii mei, cu un ascensor, într-o mină blestemată şi cu forma abia ghicită în noapte.”

„Pesemne că plecarea noastră nu mai e însă conformă planului lor, pentru că trăsnetele de obuze se prăbuşesc acum în plutonul meu.
Cădem cu sufletele rupte
, în genunchi, ne aruncăm jos, care cum putem, apoi alergăm, coborâm speriaţi, împrăştiaţi, fără să ştim câţi mai suntem, mai ales acoperiţi de pământ şi fum cum arătam acum.”

Peste tot, în partea de roman („întâia noapte de război”), autenticitatea momentelor dramatice trăite de Gheorghidiu este evidentă. Cum ar fi putut să nu fie, din moment ce autorul a participat

la luptele din primul război mondial? Să ne amintim ce spune George Călinescu în „Istoria literaturii române":

„Camil Petrescu înţelege să cultive fără stânjenire „fluxul amintirilor" şi să respecte autenticul în jurnale în care pretinde a nu modifica nimic din cursul amintirii […]."

Poate de aceea e atât de bine apreciat acest roman. Oricât am comenta „Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război", n-am putea ajunge la un rezultat de care să fim mulţumiţi. Chiar marele scriitor Camil Petrescu spunea:

„Cuvântul este un mijloc imperfect de comunicare."

Se îndoieşte cineva de acest adevăr?